

بررسی شاخصه‌های هویتی، کالبدی، اجتماعی و ادراکی فلکه‌های شهری (نمونه‌های موردی: هشت میدان اصلی کلانشهر شیراز)

زهرا برزگر^۱: استادیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه پیام نور، شیراز، ایران

زهرا فتحی‌نژاد: کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه پیام نور، شیراز، ایران

شیمای نوذری: کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه پیام نور، شیراز، ایران

چکیده

فضاهای شهری به عنوان فضایی برای تکامل و تعاملات انسان از ابتدای تاریخ اسلام دارای اهمیت بوده است. میداین شهری یکی از فضاهای عمومی در شهر هستند که نقش تأثیرگذاری در هویت بخشی به فضاهای شهری، ادراک شهروندان از محیط، تعلق مکانی ساکنین و خاطره انگیزی شهروندان از شهر را بر عهده دارد. این پژوهش به بررسی شاخصه‌های هویتی، کالبدی، اجتماعی و ادراکی در هشت فلکه منتخب کلانشهر شیراز، شامل فلکه‌های آزادی، معلم، شهدا، قائم، ارم، ولی عصر، ستاد و نمازی با کمک روش کاربردی توصیفی پیمایشی پرداخته است. انتخاب نمونه با کمک نمونه‌گیری دارای معیار بوده است که شامل اهمیت تاریخی، موقعیت قرارگیری در شهر، وسعت آنها، وضعیت تخریبی و یا سلامت است. بر اساس مبانی نظری پژوهش پنج دسته مؤلفه شامل هویتی، زیباشناختی، کیفیت تاریخی، اجتماعی و کالبدی با بیست زیرمؤلفه ارزیابی شده‌اند. جامعه آماری پژوهش ۲۸۰ نفر از مردم با نمونه‌گیری تصادفی ساده بوده‌اند. پرسشنامه محقق ساخته با کمک نظر متخصصین بکار گرفته شد و جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها در سطح آمار توصیفی از میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داد که در بعد هویت مکانی، زیبایی فلکه‌های آزادی و ارم با میانگین‌های به ترتیب ۳/۹۲ و ۴/۲۶، بالاتر از حد مطلوب و P مثبت را به خود اختصاص داده، فلکه نمازی در حد مطلوب با میانگین ۳/۱۳ در سطح P کمتر از ۰/۰۵ و فلکه‌های شهدا، اطلسی، ستاد، ولی عصر و معلم با میانگین‌های ۲/۵۶، ۲/۳۰، ۲/۵۶، ۱/۸۶ پایین تر از حد مطلوب ۱ با P منفی می‌باشد. در بین کل مؤلفه‌های اصلی در این پژوهش فلکه ارم از مطلوبیت بالا و P مثبت، میانگین بالاتر از میانگین فردی را داراست و فلکه ولی عصر با P منفی با امتیاز بین ۱ و ۲ و میانگین پایین‌تر از میانگین فردی از پایین‌ترین مطلوبیت برخوردار است.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌ریزی شهری، میدان شهری، زیباشناسی ادراکی، هویت مکانی، شیراز.

بیان مسأله:

میادین شهری یکی از انواع تقاطع‌ها برای توزیع حرکت‌های سواره می‌باشد. فلکه‌ها در بدو ورود خودرو به شهرها، جهت توزیع روان و ایمن تر ترافیک سواره شکل گرفتند (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۱۰۳). نقش میدان در شهرهای ایران با ورود اتومبیل تغییر می‌کند که کالن در این باره می‌نویسد: دایره‌ای در وسط گشودگی‌ها به وجود می‌آید که با آب نما، مجسمه، پوشش گیاهی سپس فواره عملکرد غالب این گشودگی‌ها حرکت اتومبیل بوده و آنچه مطرح نبود حضور انسان و مفاهیم نهفته در فضاهای عمومی شهری بود (امیرخانی و همکاران، ۱۳۸۸). منظر شهری حاصل تعامل انسان و محیط در فضای بیرون شهر است انسان در یک فرایند رفت و برگشتی از محیط و طبیعت درک ذهنی پیچیده‌ای را از آن بدست می‌آورد (منصوری، ۱۳۸۹: ۳۲). در این دیدگاه منظر شهری عضوی از جامعه شهری است که همراه با اهالی آن در همه تجربه‌ها و حوادث خاطره‌ساز که تاریخ و ذهنیت افراد را نقش می‌دهد، حاضر بوده است. بر این اساس منظر شهری پدیده‌ای کمی و عینی نیست، بلکه امری کیفی است که با ذهنیت افراد در ارتباط می‌باشد (اسدیپور، ۱۳۹۲: ۱۱۲). تام ترنر منظر را به معنای دید خاص از جهان به نحو معقولانه‌ای تعریف می‌کند او منظر را از جنبه‌های کالبدی و روان شناسانه مورد بحث قرار می‌دهد. در ساختار کالبدی منظر، ترنر به موقعیت جغرافیایی اشخاص و در ساختار روان شناسانه‌ی منظر، به درک افراد و ذهنیت افراد از عناصر تشکیل دهنده شهر می‌پردازد. منظر همان بخش از محیط است که ما در آن ساکن هستیم و بر درک ما از محیط و کیفیت فضای شهر تأثیر زیادی می‌گذارد (آتشین بار، ۱۳۸۸: ۵۰-۴۵). به طور کلی منظر ترکیبی عینی و بصری از شهر، ادراک و ذهنیت شهروند، و منظر عاطفی شهر است که رفتار افراد در شهر را تحت تأثیر قرار می‌دهد (رسولی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰۳). پاکزاد زیبایی میادین شهری را در کالبد، هماهنگی بدنه با فرم عمومی فضا و کاربری‌ها را بیشتر مد نظر داشته است و همچنین او برای بهسازی و نوسازی میادین در جهت زیبایی بخشی به آن ضمن معرفی آن بنام میدان و ایجاد یک نشانه شهری به عواملی از جمله مکان نمایی، آرامش بصری، کیفیت مصالح و دسترسی آن به محیط اطراف تأکید داشت (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۱۰۳). در این زمینه کوین لینچ به گره‌های شهری و نشانه‌ها پرداخته است که از نظر لینچ این گره‌ها باید معرف عملکرد میدان، هویت بخشی به محیط اطراف، جذابیت بصری و تمرکز میدان شهری باشد (لینچ، ۱۳۹۲: ۱۸۸). این نوشتار به بررسی منظر فلکه‌های منتخب شهر شیراز (۸ فلکه) بر اساس شاخصه‌های پنج گانه اختصاص دارد. به عبارتی تحقیق به بررسی شاخصه‌های هویتی، کالبدی، اجتماعی و ادراکی در هشت فلکه منتخب کلان‌شیراز، شامل فلکه‌های آزادی، معلم، شهدا، قائم، ارم، ولی عصر، ستاد و نمازی با کمک روش کاربردی و به شیوه توصیفی پیمایشی پرداخته است.

پیشینه نظری تحقیق:

فضاهای عمومی در شهر پدیده‌ای اجتماعی هستند که در نتیجه تعاملات افراد و گروه‌های پدیدآورنده آن شکل یافته است در نتیجه برای این افراد حامل معنی می‌باشد (نگارستان و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۸-۶۶). میادین یکی از فضاهای شهری اثرگذار در عرصه‌ی فعالیت‌های اجتماعی بوده که در تاریخ تمدن بشری فضاهای شهری را توسط میدان و خیابان از هم باز می‌شناخته‌اند (میرزا کوچک خوش نویس، ۱۳۹۲: ۱۰۴). اهمیت میدان به شکل و فرم ظاهری آن نیست بلکه به وقایع تاریخی آن است. یکی از وقایع مهم در دوره قاجار بروز انقلاب صنعتی است که باعث ورد ماشین به شهرها شد و در فضاهای شهری تأثیر عمده‌ای را بر جای گذاشت. یکی از این تأثیرات تبدیل میدان از نقش اولیه خود (نقش جمع کننده) به نقش کنونی آن که توزیع حرکت سواره می‌باشد تبدیل گشت (امیرخانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۶). امروزه میدان به فلکه برای تسهیل حرکت خودروها بدل شده است که بدون کالبد نگاهدارنده آن و گاه با بدنه‌ای بدون ارتباط با بستر در محیط‌های شهری قرار می‌گیرد (کیانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۳). در تاریخ شهرسازی ایران میدان‌های بزرگ در دل شهر با حضور ساختمان‌های گوناگون بازار، گرمابه و مدرسه در کنار آن و میدان‌های کوچک که محل توزیع کالاهای گوناگون بوده‌اند، بصورت پراکنده در سطح محلات ساخته می‌شدند (پیرنیا، ۱۳۸۷: ۷۸). در فلکه‌ها به منظور زیباسازی آن از فضای سبز با گلکاری، آب نما، مجسمه و سایر عناصر تزئینی استفاده می‌شود (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۴۳). فلکه و میدان از لحاظ کارکردی و عملکردی با هم تفاوت دارد. از تفاوت‌های بارز آنها این است که در فلکه اولویت با سواره است ولی در میدان اولویت با پیاده بوده و محل تجمع افراد است. در ایران

- معمولاً تلفیقی از فرم یک فلکه و معنای یک میدان و عملکردی مختلط از این دو مورد استفاده است (بهرامی و همکاران، ۱۳۹۰). عوامل زیبایی در میداین شهری از نظر کوین لینچ و دکتر پاکزاد به قرار ذیل می‌باشد:
- روان بودن: تردد و حرکت سهل و سریع خودرو ایجاب می‌کند که فلکه از روانی مطلوبی در حرکت برخوردار باشد، به نحوی که هر راننده بتواند با کمترین زمان مسیر خود را یافته و تغییر مسیر دهد.
  - تفرق پذیری: محوطه‌ای به نسبت وسیع و دارای بار اطلاعاتی کم است به نحوی که کمترین محرک‌ها را برای تجمع داشته باشد (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۴۳). در این مورد نکته اصلی خاطره انگیز بودن است، البته شدت تراکم به تشخیص گره یا میدان می‌افزاید و برخی اوقات تراکم خود، سیمایی متشخص برای میدان به وجود می‌آورد (لینچ، ۱۳۷۲: ۱۸۸).
  - ایمنی: از آنجا که در فضای میدان اولویت با سواره هاست، ایمنی پیاده و سواره در برابر هم اهمیت زیادی می‌یابد (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۴۳). همچنین از نظر لینچ گره می‌تواند بافتی مستحکم و خوش پیوند برای محلات شهر بوجود آورد، اما در این بافت ایمنی نیز اهمیت می‌یابد که در تقاطع‌ها از حساسیت زیادی برخوردار است (لینچ، ۱۳۷۲: ۱۸۸).
  - دارای شخصیت و هویت: انعطاف نقش و عملکرد میدان شهری متناسب با نیاز شهروندان است و به مرور زمان شخصیت خود را تثبیت می‌کند (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۴۳). ایجاد شخصیت و هویت برای تمام اجزای گره است. از دیوارها، کف، چراغ، درختکاری و پستی و بلندی زمین در آن گرفته تا منظره عمومی و دورنمای گره (لینچ، ۱۳۷۲: ۱۸۸).
  - تعیین فضایی: کرانه‌های میداین شهری باید مشخص و معلوم و برای شهروندان درون آن قابل ادراک باشد به نحوی که احساس حضور در یک فضا را القا کند (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۴۳).
  - از عواملی که در ترکیب فضایی فلکه‌ها مؤثرند عبارتند از: مقیاس یکایک واحدهای معماری که کالبد فلکه‌ها را در بر می‌گیرند، محل قرارگیری در محیط، ارتفاع بدنه فلکه و قرارگیری عنصر تاریخی و تزئینات معماری در راستای تعادل بصری در محیط، چگونگی فرم، کارکرد و پیوند آن با بافت شهر. فلکه‌ها ارتباط معنایی کالبد با کارکرد و فضاهای حاضر وابسته به میدان مانند مکان‌های دور و نزدیک، مسیرهای، امتدادها، ورودی‌ها، خروجی‌ها، مرزها، چشم‌انداز عناصر شاخص قرار گرفته در وسط آن و ارتباط این عناصر با اجزا دیگر محیط مورد تأکید قرار می‌گیرد (کیانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۴).
- سجادزاده در مقاله‌ای تحت عنوان نقش دل‌بستگی به مکان در هویت بخشی به میدان‌های شهری، میدان را در ارتقای کیفی فضاهای شهرهای امروز بسیار مؤثر دانسته و نقش آنها را در هویت و مطلوبیت میدان‌ها مورد بررسی قرار داده است. آلتمن معتقد است که دل‌بستگی به مکان در نحوه ادراک هویتی فردی و جمعی تأثیرگذار بوده و به فعالیت‌هایی که شهروندان در قالب مقتضیات فرهنگی خود انجام می‌دهند، بستگی دارد. همچنین استدمن نشان می‌دهد که معانی نمادین مکان نقش غالبی در دل‌بستگی به مکان دارد (سجادزاده، ۱۳۹۲: ۷۰). در مقاله‌ای دیگر تحت عنوان چیستی منظر شهری منصوری به بررسی منظر شهری پرداخته که تغییر کالبدی و فیزیکی از سیمای شهر را دستاورد علم مدرن در تقسیم‌بندی‌های عالم می‌داند و طبق نظر تام ترنر ادراک را منظر می‌نامد که با کالبد طبیعی و مصنوع محیط ارتباط معنایی پیدا می‌کند، می‌توان زیبایی میداین که سبب درک شهروندان از منظر شهر شده نیز در این امر تأثیرگذار دانست (منصوری، ۱۳۸۹: ۳۳). پاکزاد نیز ابعاد مختلف خاطره انگیزی، زیباشناسی، هویتی و ادراکی میداین در کتاب راهنمای طراحی در فضای شهری در ایران مورد بررسی قرار داده است (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۱۰۵). لینچ در کتاب سیمای شکل شهر فلکه شهری را عاملی مؤثر در خوانایی محیط تلقی می‌کند و آن را در سرزندگی فضاهای شهری مؤثر می‌داند. همچنین در هندسه و کالبد فلکه‌ها، که لینچ از آنها به مثابه گره یاد می‌کند، ابعاد و تناسبات، نحوه ساخت و ساز و کیفیت مصالح را مؤثر می‌داند (لینچ، ۱۳۹۲: ۹۲).

روش تحقیق:

در این پژوهش از راهبرد ترکیبی که بخش اول آن شامل راهبردهای کیفی که به مباحث نظری در بستر کتابخانه‌ای اختصاص دارد و بخش دوم این نوشتار از روش توصیفی-تحلیلی (پرسشنامه و پیمایش) استفاده شده است (سجادی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۰۳). لذا در ابتدا بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای، ادبیات موضوع مورد بررسی و شاخص‌های لازم جهت ارزیابی، شناسایی و دسته‌بندی و در نهایت طبقه‌بندی شده‌اند. سپس از مجموعه میداین متعدد شهر نمونه‌های مناسب در دو

دسته تخریبی و سالم بطور تصادفی در میان کلیه میدانی اصلی موجود شهری، گزینش شدند و اطلاعات محیطی با کمک روش میدانی و تصویربرداری جهت سنجش مؤلفه انجام گردید. در این پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. پایایی و روایی تحقیق با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، ۰/۸۲ برآورد گردیده است و بنابراین نتایج تحقیق مورد تأیید بود. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها در سطح آمار توصیفی از میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. در این راستا ضمن شناخت نظری مفاهیم پایه، شاخص‌های لازم جهت تحلیل در نمونه‌های مورد مطالعه بدست آمد، که با تدوین پرسشنامه محقق ساخته با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده تعداد ۲۸۰ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شد. آنچه در شهر شیراز مورد بررسی قرار می‌گیرد بر اساس مؤلفه‌های تدوینی با بیست و یک مؤلفه آنها است لذا جهت نمونه‌گیری از جامعه آماری تعداد شهروندان شهر شیراز به کمک روش تصادفی ساده نمونه‌گیری گردیده و معیارهای تعمیمی اعمال گردید. این پژوهش با کمک پنج دسته مولفه اصلی با ۲۰ زیر مؤلفه سنجیده شده است که امتیازدهی نتایج پرسشنامه بر اساس نمره دهی از ۱ تا ۵ می‌باشد. (جدول شماره ۱).

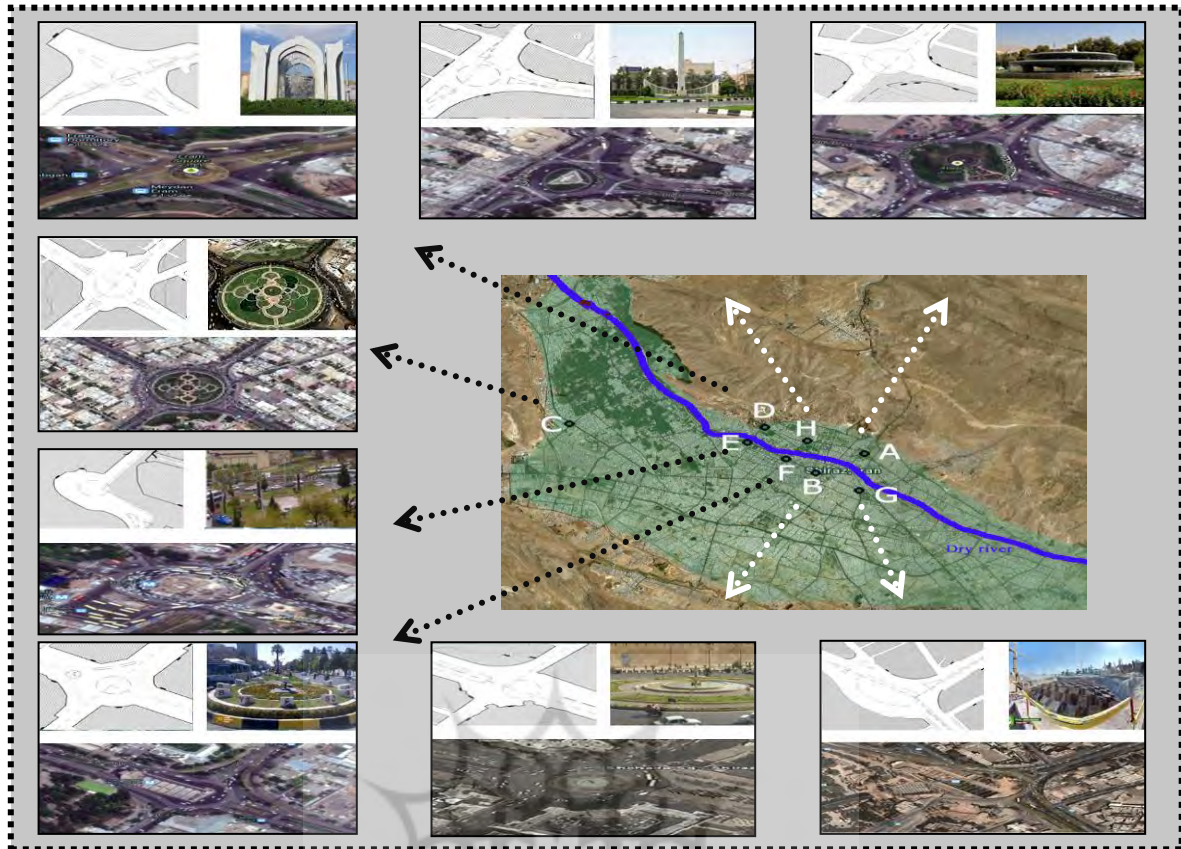
جدول ۱- مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های انتخابی پژوهش در بررسی شاخصه‌های فلکه‌های شهری

زیباشناختی	هویتی	کیفیت تاریخی	اجتماعی	کالبدی
خوانایی محیط	مکان یابی	عملکرد	آگاهی	تناسبات طلایی
احیاء سنت‌های هنری	تناسبات میدان		سرزندگی شهری	دوام مواد و مصالح
هماهنگی با محیط	ایجاد حس		حفاظت اجتماعی	کیفیت اجرای میدان
عدم تضاد بصری	هویت			تمرکزگرایی
شیفتگی بصری	نشانه			

شناخت محدوده مورد مطالعه:

شهر شیراز در طول و عرض جغرافیایی ۵۲/۳۶ و ۲۹/۳۳ درجه و ارتفاع ۱۴۸۸ متر از سطح دریا در جلگه واقع شده است (برزگر، ۱۳۹۱: ۵۶). این شهر دارای آب و هوایی کوهستانی است و در حال حاضر بیش از دو میلیون نفر جمعیت دارد. شیراز از شهرهای بزرگ ایران و مرکز استان فارس با سابقه تاریخی، ادبی و مذهبی است. توسعه شهری بویژه در دهه اخیر، لزوم توجه به زیباسازی این شهر را مورد تأکید قرار داده است.

در این راستا میدان قائم (اطلسی سابق) در حد فاصله بلوار آزادی با بلوار اطلسی قرار دارد و دارای ترافیکی روان است. میدان شهدا در حد فاصله خیابان هجرت با پیروزی قرار دارد و به دلیل قرارگیری دادگستری، شهرداری و ارگ کریمخانی ترافیک زیادی را تحمل می‌کند. میدان معلم در حد فاصله بلوار ایمن شمالی با جنوبی قرار دارد و دارای ترافیکی نسبتاً روان است و به علت ساخت تقاطع غیر هم سطح این میدان در حال حاضر از میدانی تخریبی این شهر به شمار می‌آید. میدان ستاد در حد فاصله خیابان آزادی با خیابان مشیر فاطمی واقع است. این خیابان به دلیل قرارگیری در تقاطع ۲ شریان اصلی، بار ترافیکی زیادی را متحمل می‌شود. میدان نمازی در انتهای بلوار زند با ابتدای خیابان ملاصدرا قرار دارد. همچنین به دلیل قرارگیری بیمارستان/ درمانگاه/ پایانه نمازی بار ترافیکی خیلی زیاد و شدیدی را متحمل می‌شود. میدان ارم در حد فاصل بلوار جمهوری با بلوار دانشجو واقع شده است. این مکان به دلیل قرارگیری دانشگاه و باغ ارم نسبتاً شلوغ است. میدان ولیعصر در انتهای بلوار سلمان فارسی با ابتدای بلوار مدرس قرار دارد. فلکه گاز پس از رسیدن گاز طبیعی در دهه ۵۰ شمسی به شیراز بنا شد و بعد از انقلاب اسلامی ۵۷ نام آن به آزادی تغییر یافت. این خیابان در ابتدای بلوار آزادی و خیابان ابریشمی قرار دارد. (شکل شماره ۱).

شکل ۱- موقعیت مکانی نمونه‌های موردی، عکس و دورنمای نمونه‌های موردی: میدان اطلسی (A)، میدان شهدا (B)، میدان معلم (C)، میدان ارم (D)، میدان نمازی (E)، میدان ستاد (F)، میدان ولیعصر (G)، میدان گاز (H)

با توجه به اینکه شهرداری شهر شیراز بدون در نظر گرفتن سیما و منظر شهری به یکباره دست به تخریب میادین اصلی و مهم شهر نموده است در تحقیق حاضر به جهت اهمیت دادن به این مبحث گونه میادین تخریبی که سالهاست بلا تکلیف است نمونه‌گیری شده است، زیرا این تخریب‌ها سبب حذف خاطرات، از بین بردن هویت مکان، تأثیر بر بعد اجتماعی و کالبدی محیط و غیره از نظر شهروندان در این شهر گردیده است. (جدول شماره ۲).

جدول ۲- مشخصات نمونه‌های موردی

میدان	کاربری	وضعیت ترافیکی	مساحت	وضعیت
A	اداری	ترافیکی روان	۱۲۲۲۱,۵	سالم
B	تجاری-اداری-گردشگری	بدلیل قرارگیری دادگستری/شهرداری/ارگ بار ترافیکی زیاد	۹۲۶۳,۳	سالم
C	تجاری	ترافیکی نسبتا روان	۲۱۷۷۷,۲	تخریبی
D	آموزشی-گردشگری	بدلیل قرارگیری دانشگاه و باغ ارم نسبتا شلوغ	۶۸۰۳,۵	سالم
E	تجاری-خدماتی	بدلیل قرارگیری بیمارستان/درمانگاه/پایانه بار ترافیکی شدید	۱۰۰۴۴,۹	تخریبی
F	اداری-آموزشی	بدلیل قرارگیری در تقاطع ۲ شریان اصلی بار ترافیکی زیاد	۱۱۰۵۲,۵	تخریبی
G	تجاری-خدماتی-آموزشی	بدلیل قرارگیری پایانه ولیعصر/درمانگاه بار ترافیکی زیاد	۲۶۹۶۷,۸	تخریبی
H	تجاری-تفریحی-خدماتی	ترافیکی روان	۷۸۸۹,۶	سالم

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

یافته‌های پژوهش:

الف: یافته‌های توصیفی:

معیارهای بررسی شده در این پژوهش به پنج دسته تقسیم می‌شوند که شامل هویتی، زیباشناختی، کیفیت تاریخی، اجتماعی و کالبدی است و هر یک با بیست زیرمؤلفه ارزیابی گردیده‌اند. معیار هویتی شامل زیرمعیارهای مکان‌یابی، تناسبات میدان، ایجاد حس، هویت و نشانه است. معیار زیباشناسی شامل زیرمعیارهای خوانایی محیط، احیاء سنت‌های هنری، هماهنگی با محیط، عدم تضاد بصری، شیفتگی بصری و منظر شبانه و روزانه است. معیار کیفیت تاریخی شامل معرفی عملکرد میدان می‌باشد. معیار دیگر معیار اجتماعی که زیرمعیارهای آن شامل آگاهی، سرزندگی شهری، حفاظت اجتماعی و دسترسی می‌باشد و در آخر معیار کالبدی که شامل زیرمعیارهای تناسبات طلایی، دوام مواد و مصالح، کیفیت اجرایی میدان و تمرکزگرایی می‌باشد. این پرسشنامه توسط ۲۸۰ نفر پیاده در محیط نمونه‌های موردی به طور تصادفی پر شده است که در هر یک از نمونه‌ها ۳۰ پرسشنامه تهیه گردیده و در پاسخ امتیاز هر مؤلفه بین صفر تا شش انتخاب شده است که صفر بدترین آنها و شش بهترین است. در جدول شماره ۳ با میانگین گیری از کلیه امتیازهای داده شده به هر مؤلفه اصلی در مورد هر هشت نمونه موردی و همچنین تعیین انحراف معیارها، می‌توان از منظر هر یک از معیارها، میدان‌های مورد بررسی را مقایسه و بهترین نمونه را انتخاب نمود. در پرسشنامه مطروحه هر یک از عوامل مورد بررسی از جامعه آماری سؤال گردیده و یکی از شش گزینه طیف لیکرت حاصل گردیده است.

جدول ۳- تحلیل المانهای میداین منتخب بر اساس معیارهای مبانی نظری

نام میدان	هویتی			زیباشناختی					کیفیت تاریخی	اجتماعی				کالبدی		جمع کل					
	مکان‌یابی	تناسبات میدان	ایجاد حس	هویت	نشانه	خوانایی محیط	احیاء سنت‌های هنری	هماهنگی با محیط	عدم تضاد بصری	شیفتگی بصری	منظر شبانه/روزانه	عملکرد	آگاهی	سرزندگی شهری	حفاظت اجتماعی	دسترسی	تناسبات طلایی	دوام مواد و مصالح	کیفیت اجرای میدان	تمرکزگرایی	جمع کل
آزادی	۴	۴	۵	۴	۵	۴	۴	۴	۴	۲	۳	۴	۳	۱	۱	۴	۵	۴	۴	۱	۷۲
ارم	۵	۵	۵	۵	۲	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۵	۴	۴	۴	۵	۴	۴	۵	۲	۸۵
اطلسی	۳	۲	۲	۲	۱	۲	۱	۲	۲	۲	۳	۱	۳	۱	۳	۲	۲	۳	۳	۳	۴۲
شهدا	۲	۱	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳	۳	۳	۴	۳۰
نمازی	۴	۲	۵	۳	۳	۳	۱	۳	۲	۳	۲	۱	۳	۴	۳	۱	۴	۳	۳	۵	۵۵
ستاد	۴	۳	۲	۳	۱	۴	۴	۴	۲	۳	۳	۱	۴	۲	۳	۴	۴	۱	۵	۶	۵۹
معلم	۳	۳	۳	۳	۳	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۲	۵	۴	۳	۴	۷	۶۹
ولیعصر	۲	۱	۳	۱	۴	۳	۱	۲	۱	۱	۳	۱	۱	۲	۱	۲	۱	۱	۲	۸	۵۲
جمع کل	۲۷	۲۱	۲۶	۲۲	۲۳	۲۳	۲۰	۲۳	۲۳	۲۱	۱۹	۱۹	۱۶	۲۴	۱۹	۲۴	۲۸	۲۲	۲۹	۴۴۶	
میانگین																					۴۳۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

بر اساس نتایج حاصله در جدول شماره ۴ از بین معیارهای بررسی شده، معیار کالبدی در همه میداین از بیشترین امتیاز (۳/۱۶) برخوردار گشته است. به دلیل اینکه ساکنین شیراز از میداین به عنوان فضاهای تفریحی نیز استفاده می‌کنند، معیار کیفیت تاریخی رده دوم امتیازها (۳/۰۴) را به خود اختصاص داده است و به ترتیب بعد از آن معیار هویتی (۲/۹۵)، معیار زیباشناسی (۲/۸۷)، معیار اجتماعی (۲/۸۱) امتیازها را به خود اختصاص داده‌اند. در پژوهش مورد بررسی خطای معیار در بعد زیباشناسی از همه معیارها کمتر و درصد کمتری از خطا را داراست و نسبت به بقیه مؤلفه‌ها در وضعیت بهتری قرار دارد، همچنین بعد کیفیت تاریخی از بیشترین انحراف معیار برخوردار گشته پس از خطای بالاتری برخوردار است.

جدول ۴- تحلیل شاخص‌های آماری متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف معیار
هویتی	۲/۹۵	۱/۲۲
زیباشناسی	۲/۸۷	۱/۱۳
کیفیت تاریخی	۳/۰۴	۱/۳۹
اجتماعی	۲/۸۱	۱/۲۰
کالبدی	۳/۱۶	۱/۱۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

ب: یافته‌های استنباطی:

در این قسمت وضعیت استنباطی سؤال پژوهش طی جدول‌هایی ارائه شده است که به میزان مطلوبیت میادین شهر شیراز از نظر زیبایی پرداخته است. برای آزمون این فرضیه از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است. همچنین در جدول شماره ۵، P سطح معنی‌داری آمار است که در این پژوهش بر اساس رده‌بندی امتیازی ۰/۰۵ در نظر گرفته می‌شود و میزان مطلوبیت را نمایش می‌دهد، اگر P منفی و کمتر از ۰/۰۵ شود از مطلوبیت پایینی برخوردار است و اگر مثبت باشد و بیشتر از ۰/۰۵ مطلوبیت قابل قبولی دارد. در سطح یافته‌های استنباطی یکی از زیر معیارهای مورد بررسی جذابیت بصری است که از بین ۲۸۰ نفر جامعه آماری و امتیاز کلی در نظر داشته بین ۱ تا ۵ میدان آزادی و ارم امتیاز ۴ و در بین کلیه میادین بیشترین رده‌های امتیاز را به خود اختصاص داده و بالاتر از میانگین فردی قرار می‌گیرد و همچنین میدان ولی عصر با امتیاز ۱ کمترین رده‌ی امتیاز و کمترین میزان جذابیت بصری را در شهر داشته است.

در بعد مؤلفه‌ی هویتی و کالبدی میدان ارم به ترتیب با میانگین (۴/۲۶) و (۳/۸۵) از مطلوبیت بالایی برخوردار گشته است و میدان ولی عصر با میانگین (۱/۸۶) و (۲/۲۰) پایین‌ترین میزان مطلوبیت را داراست. میدان معلم با میانگین (۳/۵۹) در سطح معیار زیباشناسی نسبت به سایر میادین از میانگین بالاتر و مطلوبیت بیشتری نسبت به سایر میادین و همچنین میدان ولی عصر با میانگین (۱/۸۷) از پایین‌ترین میزان مطلوبیت برخوردار است. در سطح معیار کیفیت تاریخی و اجتماعی میدان ارم به ترتیب با میانگین (۴/۲۶) و (۳/۸۲) بالاترین مطلوبیت و میدان شهدا با میانگین (۲/۱۳) و (۲/۰۵) کمترین میزان مطلوبیت را به خود اختصاص داده‌اند.

خطای معیار در این قسمت ناشی از میزان درجه خطای میانگین بررسی شده نسبت به میانگین فردی که در این پژوهش میانگین فردی را ۳ در سطح ۰/۰۵ (بر اساس امتیازدهی ۱ تا ۵) در نظر گرفته می‌شود، که هرچه آن میدان در آن معیار مورد بررسی خطای معیار کمتری داشته باشد، بهتر و هرچه درصد این خطا بیشتر باشد، از درجه خطای بیشتری برخوردار است. آزمون t روش آزمون فرض درباره محل میانگین جامعه را مورد بررسی قرار می‌دهد. در این آزمون ابتدا عددی را برای میانگین جامعه فرض می‌کنیم که این فرض صحیح است یا خیر که از این آزمون می‌توان برای مقایسه میانگین یک نمونه با یک عدد ثابت استفاده کرد. زمانی که t بدست آمده بزرگتر از t جدولی باشد، فرض صفر را رد کرده و فرض خوف قبول می‌گردد. اما زمانی که t بدست آمده کوچکتر از t جدولی باشد، فرض صفر را قبول و فرض خوف رد می‌گردد. جداول شماره ۵ - ۹).

جدول ۵ - تحلیل استنباطی بعد هویتی میداین مورد مطالعه

میداین	میانگین	خطای معیار	t	$P < 0.05$
A	۲/۳۰	۰/۱۷۸	-۳/۸۸۹	پایین تر از حد مطلوب
B	۱/۹۲	۰/۱۶۶	-۴/۴۳۶	پایین تر از حد مطلوب
C	۳/۴۲	۰/۱۵۷	۲/۶۵۹	پایین تر از حد مطلوب
D	۴/۲۶	۰/۱۶۷	۷/۵۱۰	بالاتر از حد مطلوب
E	۳/۱۳	۰/۱۵۴	۰/۸۶۲	در حد مطلوب
F	۲/۵۶	۰/۱۵۱	-۲/۸۵۸	پایین تر از حد مطلوب
G	۱/۸۶	۰/۱۵۷	-۷/۱۸۸	پایین تر از حد مطلوب
H	۳/۹۲	۰/۱۷۹	۵/۱۲۴	بالاتر از حد مطلوب

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۳.

جدول ۶- تحلیل استنباطی بعد کیفیت تاریخی میداین مورد مطالعه

میداین	میانگین	خطای معیار	T	$P < 0.05$
A	۲/۲۶	۰/۲۲۴	-۳/۲۶۶	پایین تر از حد مطلوب
B	۲/۱۳	۰/۲۳۳	-۳/۷۱۰	پایین تر از حد مطلوب
C	۳/۹۶	۰/۱۷۶	۵/۴۹۱	بالاتر از حد مطلوب
D	۴/۲۶	۰/۱۹۷	۶/۴۲۰	بالاتر از حد مطلوب
E	۲/۶۰	۰/۲۶۰	-۱/۵۳۳	پایین تر از حد مطلوب
F	۲/۸۰	۰/۲۶۴	-۰/۷۵۷	پایین تر از حد مطلوب
G	۲/۸۶	۰/۲۰۱	-۰/۶۶۰	پایین تر از حد مطلوب
H	۳/۴۶	۰/۱۸۴	۲/۵۳۶	بالاتر از حد مطلوب

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۳.

جدول ۷- تحلیل استنباطی بعد زیبایی شناسی میداین مورد مطالعه

میداین	میانگین	خطای معیار	t	$P < 0.05$
A	۲/۲۰	۰/۱۷۲	-۴/۶۱۲	پایین تر از حد مطلوب
B	۲/۲۷	۰/۲۰۴	-۳/۵۵۷	پایین تر از حد مطلوب
C	۳/۵۹	۰/۱۷۳	۳/۴۱۸	بالاتر از حد مطلوب
D	۳/۵۴	۰/۱۶۴	۳/۳۰۱	بالاتر از حد مطلوب
E	۲/۹۱	۰/۱۷۶	-۰/۴۷۳	پایین تر از حد مطلوب
F	۳/۰۹	۰/۱۹۴	۰/۴۸۷	در حد مطلوب.
G	۱/۸۷	۰/۱۴۳	-۷/۸۵۷	پایین تر از حد مطلوب
H	۳/۵۳	۰/۱۴۶	۳/۶۷۵	بالاتر از حد مطلوب

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۳.

جدول ۸- تحلیل استنباطی بعد اجتماعی میداین مورد مطالعه

میداین	میانگین	خطای معیار	T	p
A	۲/۴۵	۰/۱۸۱	-۳/۰۲۹	پایین‌تر از حد مطلوب
B	۲/۰۵	۰/۲۰۶	-۴/۵۶۹	پایین‌تر از حد مطلوب
C	۳/۵۰	۰/۱۹۹	۲/۵۱۱	بالتر از حد مطلوب
D	۳/۸۲	۰/۱۸۱	۴/۵۵۷	بالتر از حد مطلوب
E	۲/۹۰	۰/۲۱۷	-۰/۴۲۱	در حد مطلوب
F	۲/۴۴	۰/۱۹۵	-۲/۸۶۳	پایین‌تر از حد مطلوب
G	۲/۴۷	۰/۲۰۲	-۲/۵۹۳	پایین‌تر از حد مطلوب
H	۲/۸۳	۰/۲۰۳	-۰/۸۱۷	پایین‌تر از حد مطلوب

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

جدول ۹- تحلیل استنباطی بعد کالبدی میداین مورد مطالعه

میداین	میانگین	خطای معیار	T	$P < 0.05$
A	۲/۹۱	۰/۱۷۹	-۰/۴۶۵	پایین‌تر از حد مطلوب
B	۳/۱۸	۰/۱۹۵	۰/۹۴۰	پایین‌تر از حد مطلوب
C	۳/۴۰	۰/۱۹۸	۲/۰۵۲	بالتر از حد مطلوب
D	۳/۸۵	۰/۱۸۴	۴/۶۰۰	بالتر از حد مطلوب
E	۲/۶۹	۰/۱۹۰	-۱/۶۱۵	پایین‌تر از حد مطلوب
F	۳/۴۰	۰/۱۸۸	۲/۱۶۱	بالتر از حد مطلوب
G	۲/۲۰	۰/۱۸۱	-۴/۴۰۷	پایین‌تر از حد مطلوب
H	۳/۶۶	۰/۲۰۷	۳/۲۰۹	بالتر از حد مطلوب

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

نتیجه‌گیری:

شهر عرصه پیچیده‌ای از تعاملات شهروندان آن است که ادراک و خاطره شهروندان از آن نشأت می‌گیرد. میدان‌ها یکی از فضاهای تأثیرگذار در شهر می‌باشند که در سرزندگی شهروندان، ایجاد حس مکان و هویت بخشی به فضاهای شهری نقش مؤثری دارند. بررسی میداین منتخب شهر شیراز نشان می‌دهد که از میان مؤلفه‌های هویتی، زیباشناختی، کیفیت تاریخی، اجتماعی و کالبدی، در بعد هویتی میدان‌های آزادی و ارم بالاتر از حد مطلوب با میانگین‌های به ترتیب (۳/۹۲)، (۴/۲۶)، نمازی در حد مطلوب (۳/۱۳) و میدان‌های شهدا، اطلسی، ستاد، ولی عصر و معلم به ترتیب با میانگین‌های (۲/۳۰)، (۲/۵۶)، (۲/۵۶)، (۱/۸۶) پایین‌تر از حد مطلوب می‌باشد. در بعد زیبایی شناسی میدان‌های آزادی و ارم بالاتر از حد مطلوب با میانگین‌های (۳/۵۳)، (۳/۵۴)، ستاد در حد مطلوب (۳/۰۹) و میدان‌های شهدا، اطلسی، نمازی، ولی عصر و معلم پایین‌تر از حد مطلوب با میانگین‌های (۲/۲۷)، (۲/۲۰)، (۲/۹۱)، (۱/۸۷) می‌باشد.

همچنین نتایج نشان داد، در بعد کیفیت تاریخی زیبایی میدان‌های آزادی (۳/۴۶)، ارم (۴/۲۶) و معلم (۳/۹۶) بالاتر از حد مطلوب و میدان‌های شهدا (۲/۱۳)، اطلسی (۲/۲۶)، نمازی (۲/۶۰)، ستاد (۲/۸۰) و ولی عصر (۲/۸۶) پایین‌تر از حد مطلوب می‌باشد. در بعد اجتماعی میدان‌های ارم (۳/۸۲) و معلم (۳/۵۰) بالاتر از حد مطلوب، نمازی (۲/۹۰) در حد مطلوب و میدان‌های آزادی (۲/۸۳)، شهدا (۲/۰۵)، اطلسی (۲/۴۵)، ستاد (۲/۴۴) و ولی عصر (۲/۴۷) پایین‌تر از حد مطلوب می‌باشد. در بعد کالبدی میدان‌های آزادی (۳/۶۶)، ارم (۳/۸۵)، ستاد (۳/۴۰) و معلم (۳/۴۰) بالاتر از حد مطلوب، و میدان‌های شهدا (۳/۱۸)، اطلسی (۲/۹۱)، نمازی (۲/۶۹) و ولی عصر (۲/۲۰) پایین‌تر از حد مطلوب می‌باشد. از آنجا که طراحی و معماری میداین آزادی، ارم، ستاد و معلم نشان دهنده انسجام فکری و خلاقیت در ترسیم این میداین است و ویژگی‌ها و روابط میان

اشکالها و اندازهها در این میادین مشهود است، این خود به فضای معماری آرامش و پویایی می‌بخشد، بنابراین می‌توان گفت وضعیت هندسی و کالبدی این میادین در حد بالاتر از مطلوب می‌باشد.

بنابراین میدان آزادی در میان زیرمؤلفه‌های هویتی در ایجاد نشانه شهری موفق و بیشترین امتیاز را از نظر شهروندان نسبت به سایر میادین به خود اختصاص داده است. میدان‌های معلم و ارم از لحاظ ایجاد آرامش بصری که زیرمؤلفه بعد زیباشناختی است در بالاترین حد مطلوبیت قرار گرفته است. در بعد اجتماعی در بین زیر مؤلفه‌های آن میدان ارم بیشترین دسترس‌پذیری و میدان نمازی در نگهداری و حفاظت اجتماعی بیشترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند؛ همچنین میدان آزادی در تمام زیرمؤلفه‌های بعد کالبدی از بالاترین حد مطلوبیت از نظر شهروندان برخوردار است.

منابع و مأخذ:

۱. اسدپور، علی (۱۳۹۲): «راهبردهای توصیفی در پژوهش منظر»، کتاب ماه هنر، شماره ۲۲، تهران، صص ۲۲-۲۴.
۲. اسدپور، هاجر و علی اسدپور (۱۳۹۲): آسیب شناسی منظر میادین شهری، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، چاپ اول، تهران.
۳. امیرخانی، آرین؛ بقایی، پرهام و محمدرضا بمانیان (۱۳۸۸): «تأملی بر چگونگی سازماندهی میدان‌های شهری»، کتاب ماه هنر، شماره ۱۳۶، تهران، ۳۲-۲۶.
۴. آتشین بار، محمد (۱۳۸۸): «تداوم هویت در منظر شهری»، مجله باغ نظر، سال ۶، شماره ۱۲، صص ۴۵-۵۶.
۵. برزگر، زهرا (۱۳۹۱): «شهرنشینی و تأثیرات آن بر امنیت غذا، آب و انرژی در ایران- نمونه موردی شهر شیراز»، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال دوم، شماره ۵، مردادشت، صص ۵۳-۶۴.
۶. بهرامی، سیروان و شاهو کشاورزی (۱۳۹۰): «پژوهشی بر نقش و جایگاه عناصر یادمانی در میدان‌های شهری»، همایش ملی سازه، راه و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد چالوس.
۷. پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۵): راهنمای طراحی در فضای شهری در ایران، انتشارات شهیدی، چاپ اول، تهران.
۸. پیرنیا، محمد کریم (۱۳۸۷): سبک شناسی معماری ایرانی، تألیف و تدوین غلامحسین معماریان، انتشارات سروش دانش، چاپ اول، تهران.
۹. رسولی، سارا و سمیرا رحیم دخت خرم (۱۳۸۸): «ایجاد منظر شهری مطلوب در مسیرهای پیاده»، فصلنامه آرمانشهر، شماره ۳، تهران، صص ۱۱۸-۱۰۳.
۱۰. سجادزاده، حسن (۱۳۹۲): «نقش دلبستگی به مکان در هویت بخشی به میدان های شهری»، مجله باغ نظر، سال ۱۰، شماره ۲۵، تهران، ۷۸-۶۹.
۱۱. سجادی، ژیلا و حمید احمدی دستجردی (۱۳۸۷): «بررسی علل و پیامدهای اجتماعی - فضایی مهاجرت های درون شهری»، فصلنامه پژوهش های جغرافیایی انسانی، شماره ۶۶، تهران، صص ۹۹-۱۱۶.
۱۲. کیانی، مصطفی و علی مصطفی پور (۱۳۹۰): «بازشناسی مکان»، دو فصلنامه دانشگاه هنر، سال چهارم، شماره ۸، تهران، ۷۳-۵۹.
۱۳. لینچ، کوین (۱۳۹۲): سیمای شهر، ترجمه: منوچهر مزینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دهم، تهران.
۱۴. منصوری، سید امیر (۱۳۸۹): «چیستی منظر شهری بررسی تاریخی تحولات مفهومی منظر شهری در ایران»، ماهنامه منظر، شماره ۹، تهران، صص ۳۳-۳۰.
۱۵. میرزا کوچک خوش نویس، احمد (۱۳۸۵): «دولت شهر آرمانی ایرانی مفهوم فضای شهری ایرانی»، فصلنامه باغ نظر، شماره ۶، تهران، صص ۱۱۸-۱۰۱.
۱۶. نگارستان، فرزین؛ تیموری، محمود و محمد آتشین بار (۱۳۸۹): «تئوری منظر، رویکردی بر تداوم هویت در روند نوسازی شهری»، فصلنامه باغ نظر، سال ۷، شماره چهارده، تهران، صص ۵۹-۶۸.